

การจัดการชุมชนเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ต้นน้ำ ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*

พรงค์พิเชฐ แห่หน ** วันชัย ธรรมสัจการ*** และ ปรีดี โชติช่วง****

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนโดยแบ่งวิธีดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน คือ การค้นคว้าเชิงเอกสาร เพื่อสกัดองค์ความรู้จากเอกสารงานวิจัยที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาย้อนหลัง 40 ปี และการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดเวทีสนทนากลุ่มร่วมกับแกนนำชุมชน ประชาชน และภาคีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ใน 6 อำเภอ ของจังหวัดพัทลุง ได้แก่อำเภอ ป่าพะยอม ศรีบรรพต ศรีนครินทร์ กงหรา ตะโหมด และป่าบอน รวมทั้งสิ้น 24 ตำบล จำนวน 35 ครั้ง ผลการศึกษา พบว่า สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงของพื้นที่ต้นน้ำ แบ่งเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ การจัดการน้ำ ที่ดินทำกิน ป่าไม้ น้ำเสียและขยะ หนี้สินนอกระบบ และอุทกภัย อันเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ หากคิดแบบผิวเผิน อาจไม่ได้เกี่ยวข้องกับกลุ่มน้ำ แต่เมื่อพิจารณาในเชิงลึกจะพบว่าหากชีวิตความเป็นอยู่ยังไม่ตอบสนองความต้องการก็ยากที่คนในพื้นที่กลุ่มน้ำจะให้ความดูแลเอาใจใส่เพื่อรักษากลุ่มน้ำ ดังนั้น แนวทางแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานการจัดการชุมชนโดยการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังจากประชาชน/องค์กรชุมชน ผู้นำท้องที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการ “ระเบิดจากข้างใน” เกิดการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผลประโยชน์ และประเมินผลร่วมกัน

คำสำคัญ: การจัดการชุมชน ปัญหาพื้นที่ต้นน้ำ กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเชิงนโยบายเพื่อปรับปรุงองค์ความรู้ในพื้นที่กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืน โดย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปีงบประมาณ 2556

** ศูนย์เรียนรู้ของชุมชนเครือข่ายมหาวิทยาลัยชีวิตหลังสวน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร 86110
อีเมล: psu_5410530009@hotmail.co.th

*** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110, อีเมล: dh_wanchai@yahoo.com

**** มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, อีเมล: preedee1949@hotmail.com

Community Management to Solve Headwaters Area of Songkhla Lake Basin*

Pornpichet Hanghon** Wanchai Dhammasaccakarn*** and Preedee Choadchung****

Abstract

The objectives of this research were to study the significant problems in headwaters area of Songkhla Lake Basin (SLB) and identify sustainable solutions. The methodology divided into two parts: the research-oriented document to extract knowledge from dating past 40 years research papers related to the SLB, and the field work for in-depth interviews and organized groups discussion with community leaders, people and public parties involved in the headwaters area of SLB, 35 times from 24 sub-districts of 6 districts of Phatthalung Province: Pa Phayom, Si Banphot, Srinagarindra, Kong Ra, Tamot, and Pa Bon. The study found that six themes of the significant problems of headwaters: water management, arable land, forests, sewage and waste, external debt, and flooding. Regarding the problems associated with livelihoods, those who have a superficial consideration may think that it does not related to the SLB, but if considering in depth on it, one can figure out that whenever the SLB cannot provide the basic needs of their livelihoods,

* This article is part of the policy research to improve knowledge in the Songkhla Lake Basin toward sustainable solutions, by Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, supported fiscal 2013 by the Natural Resources and Environmental Policy and Planning Office.

** Langsuan Community Learning Center, Langsuan District, Chumphon Province 86110, THAILAND.
E-mail: psu_5410530009@hotmail.co.th

*** Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai, Songkla 90110, THAILAND.
E-mail: dh_wanchai@yahoo.com

**** Songkhla Rajabhat University and Yala Rajabhat University
E-mail: predee1949@hotmail.com

it is thus very hard convince them to take care and protect the SLB. Therefore, sustainable solutions is based on community participation management from people or community organizations, area leaders, local administrative organizations, government agencies, and the private sectors to achieve “Blast from the inside” to share ideas, co-decisions, joint solutions, co-beneficiaries, and participatory assessment.

Keywords: Community Management, Headwaters Area’s Solving, Songkhla Lake Basin

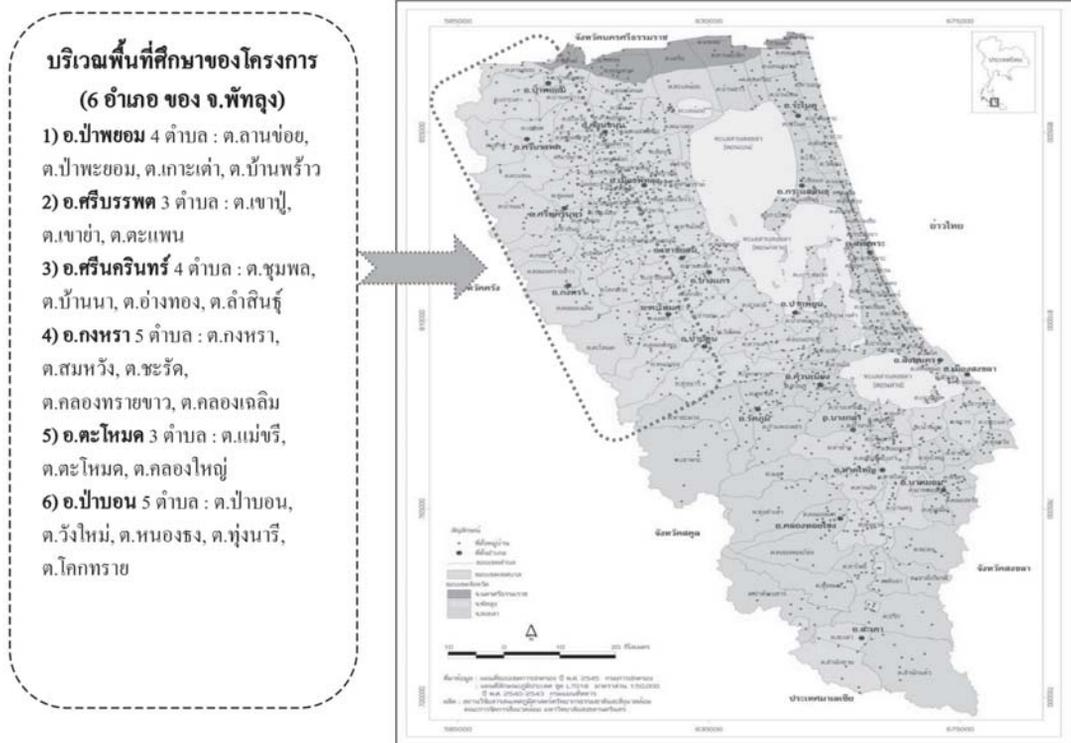
บทนำ (Introduction)

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่มีพื้นที่ประมาณ 8,484.35 ตารางกิโลเมตร เป็นลุ่มน้ำขนาดใหญ่แห่งเดียวของประเทศไทยที่มีระบบทะเลสาบแบบลากูน (Lagoon) ความยาวจากเหนือจรดใต้ประมาณ 150 กิโลเมตร จากตะวันออกจรดตะวันตกประมาณ 65 กิโลเมตร เป็นแผ่นดิน (รวมเกาะ) ประมาณ 7,652.81 ตารางกิโลเมตร และเป็นพื้นที่ทะเลสาบประมาณ 831.54 ตารางกิโลเมตร (ดูภาพที่ 1) เป็นแอ่งรองรับน้ำจืดที่มีน้ำเค็มจากทะเลไหลเข้ามาผสมผสาน ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของอำเภอชะอวดและอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุงทั้งจังหวัด และจังหวัดสงขลา (ยกเว้น พื้นที่อำเภอนาทวี อำเภोजะนะ อำเภอกงหรา และอำเภอบางขัน) รวม 26 อำเภอ (147 ตำบล) มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับอำเภอบางขัน อำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอร่อนพิบูล จังหวัดนครศรีธรรมราช ทิศใต้ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภोजะนะ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และทะเลอ่าวไทย และทิศตะวันตกติดต่อกับเทือกเขาบรรทัด จังหวัดตรัง และจังหวัดสตูล

สภาพภูมิประเทศของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ทางด้านเหนือเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่เรียกว่า “พรุควนเคร็ง” มีพื้นที่ประมาณ 125 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมทะเลสาบน้ำจืดขนาดเล็ก เรียกว่า “ทะเลน้อย” ส่วนทางด้านตะวันออกเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลติดกับอ่าวไทย ด้านตะวันตกมีเทือกเขาบรรทัดเป็นสันปันน้ำทอดตัวยาวในแนวเหนือ-ใต้ ความสูงเฉลี่ยประมาณ 1,200 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง (Mean Sea Level) ลดระดับลงไปทางตะวันออกจนจรดทะเลสาบ ส่วนทางด้านทิศใต้เป็นส่วนหนึ่งของแนวเทือกเขาสันกาลาคีรี เทือกเขาทั้งสองนี้ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ถัดจากพื้นที่ภูเขาสูงมาทางตะวันออกเป็นที่ราบสลับเนินเขาเตี้ย ๆ เริ่มจากตอนเหนือขนานกับแนวเทือกเขาบรรทัดไปจนถึงตอนใต้ ถัดลงมาเป็นที่ราบขนาดใหญ่ล้อมรอบตัวทะเลสาบ ภายในตัวทะเลสาบมีลักษณะคอคดเป็นตอน ๆ โดยสามารถแบ่งตามลักษณะทางกายภาพและภูมิประเทศออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

- 1) ทะเลน้อย** ตั้งอยู่ทางตอนบนสุดของทะเลสาบสงขลา อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง มีพื้นที่ประมาณ 27 ตารางกิโลเมตร เป็นทะเลน้ำจืดลึกเฉลี่ยประมาณ 1.2 เมตร มีคลองเชื่อมต่อกับทะเลสาบตอนบนคือ คลองนางเรียงคลองบ้านกลาง และคลองยวน
- 2) ทะเลสาบตอนบน** (ทะเลหลวง) อยู่ถัดจากทะเลน้อยไปจนถึงตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา (ทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบ) และบ้านแหลมจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง (ทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบ) มีพื้นที่ประมาณ 473 ตารางกิโลเมตร ความลึกเฉลี่ยประมาณ 2 เมตร มีคลองท่าแนะ คลองนาท่อม และคลองท่ามะเดื่อระบายลงสู่ทะเลสาบตอนบน อิทธิพลของน้ำทะเลขึ้น-ลงในทะเลสาบตอนบนมีน้อยมาก พิสัยน้ำขึ้นน้ำลงเฉลี่ยไม่เกิน 0.09 เมตร ส่วนใหญ่ของรอบปีน้ำจะเป็นน้ำจืด แต่บางปีที่แล้งจัดจะมีการรุกตัวของน้ำเค็มในช่วงฤดูแล้ง อาจทำให้ค่าความเค็มสูงถึง 10 กรัม/ลิตร
- 3) ทะเลสาบตอนกลาง** (ทะเลสาบสงขลา) อยู่ถัดลงไปจากตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา ลงไปจนถึงบริเวณบ้านปากกรอ ตำบลปากกรอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา มีพื้นที่ประมาณ 360 ตารางกิโลเมตร ความลึกเฉลี่ยประมาณ 2 เมตร มีเกาะต่าง ๆ หลายเกาะ เช่น เกาะสี่ เกาะห้า เกาะหมาก เกาะนางคำ เป็นต้น

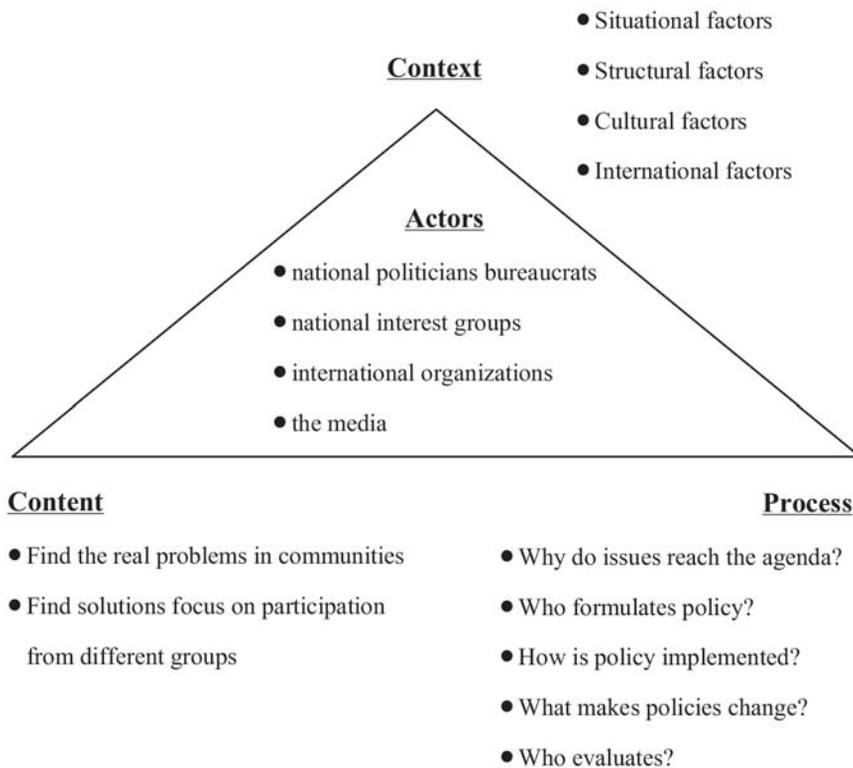
ทะเลสาบตอนกลางเชื่อมต่อกับทะเลสาบตอนล่างโดยคลองหลวงและอ่าวท้องแบน โดยมีคลองพรุฬห์ คลองพานไพร และคลองป่าบอน ระบายลงสู่ทะเลสาบตอนกลาง บริเวณทะเลสาบตอนกลางนี้ได้รับอิทธิพลของน้ำทะเลขึ้น-ลง โดยมีพิสัยน้ำขึ้นน้ำลงเฉลี่ยบริเวณปากกรประมาณ 0.11 เมตร การผสมผสานของน้ำเค็มและน้ำจืดในสัดส่วนที่ต่างกันระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้ง ทำให้ระบบนิเวศเป็นทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย ความเค็มจึงอยู่ในช่วง 0-20 กรัม/ลิตร ขึ้นอยู่กับฤดูกาล และ 4) **ทะเลสาบตอนล่าง** (ทะเลสาบสงขลา) เริ่มจากบ้านปากกร ตำบลปากกร อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ไปจนถึงจุดเชื่อมต่อกับอ่าวไทยที่ปากร่องน้ำทะเลสาบสงขลา พื้นที่ของทะเลสาบตอนล่างประมาณ 182 ตารางกิโลเมตร มีความลึกเฉลี่ยประมาณ 1.5 เมตร ยกเว้นที่ปากร่องน้ำทะเลสาบสงขลาจะลึกประมาณ 12-14 เมตร มีคลองหลายสายที่ระบายลงสู่ทะเลสาบตอนล่าง เช่น คลองอู่ตะเภา คลองรัตภูมิ คลองบางโหนด คลองพะวง เป็นต้น ทะเลสาบส่วนนี้ได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเลขึ้นลงมากกว่าส่วนอื่น โดยมีพิสัยน้ำขึ้นน้ำลงเฉลี่ยที่ปากร่องน้ำประมาณ 0.6 เมตร ค่าความเค็มของน้ำในฤดูแล้งอยู่ในช่วง 23-30 กรัม/ลิตร แต่ฤดูฝนค่าความเค็มที่ผิวเกือบเป็นศูนย์ทะเลสาบส่วนนี้มีการวางเครื่องมือประมงประเภทไซนั่งและโพงพางเกือบทั่วทั้งทะเลสาบตอนล่าง

ภาพที่ 1: ลักษณะที่ตั้งและบริเวณโดยรอบกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
(The Location and Surroundings of the Songkhla Lake Basin)
(ที่มา: สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร, 2556)
(From: Hydro and Agro Informatics Institute, 2013)

จากการประกาศใช้แผนแม่บทพัฒนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในช่วงปี พ.ศ. 2550-2554 ที่ผ่านมา ได้มีการดำเนินโครงการภายใต้แผนงบประมาณในเชิงบูรณาการกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา 5 ยุทธศาสตร์ รวมกว่า 91 โครงการ งบประมาณกว่า 1,841.22 ล้านบาท ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรกลุ่มน้ำ แบบบูรณาการและใช้อย่างยั่งยืน 47 โครงการ เป็นเงิน 1,182.23 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 64.21 รองลงมาคือยุทธศาสตร์การควบคุมและป้องกันมลพิษ 17 โครงการ เป็นเงิน 204.20 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 11.09 ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ พื้นฟู บูรณะ ศิลปวัฒนธรรม แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม 11 โครงการ เป็นเงิน 194.12 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 10.54 ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ 5 โครงการ เป็นเงิน 162.04 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 8.80 และยุทธศาสตร์การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา 11 โครงการ เป็นเงิน 98.63 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 5.36 ตามลำดับ โดยมีหน่วยงานราชการทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาในพื้นที่ เป็นผู้รับผิดชอบในการศึกษา ค้นคว้า จัดการความรู้ และสร้างแนวทางการแก้ไขฟื้นฟู อนุรักษ์ และสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ให้เกิดขึ้นในพื้นที่

การดำเนินการในช่วงที่ผ่านมา ปัญหาต่าง ๆ ในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลายังคงเป็นประเด็นที่ต้องมีการจัดการอย่างต่อเนื่อง โดยที่หลังจากมีการปรับแผนแม่บทพัฒนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาแล้ว ได้มีการแยกประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการออกเป็น 8 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นน้ำเสียและขยะมูลฝอย ความเสื่อมโทรมทรัพยากรป่าไม้ (ป่าบกและป่าพรุ) การกัดเซาะชายฝั่ง อุทกภัย ความตื่นตัวของแหล่งน้ำ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำและประมง ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการบริหารจัดการกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เห็นถึงความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการบริหารจัดการบนพื้นฐานการขาดฐานข้อมูลกลุ่มน้ำที่เป็นมาตรฐาน ถูกต้อง และต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และเชื่อมโยงไปสู่การแก้ไขปัญหาในประเด็นอื่น ๆ ต่อไป จึงได้ดำเนินโครงการวิจัยเชิงนโยบายเพื่อปรับปรุงองค์ความรู้ในพื้นที่กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาสู่แนวทางการแก้ไขปัญหายั่งยืน สำหรับการวิจัยเชิงนโยบาย วอลท์ (Walt, 1994) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การวิจัยเชิงนโยบาย ประกอบด้วย การวิจัยที่เน้นวิเคราะห์ตัวนโยบาย การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานตามนโยบาย และการวิจัยเพื่อพัฒนานโยบาย โดยมีกรอบการวิจัยเชิงนโยบายดังแสดงในภาพที่ 2 โดยที่โครงการวิจัยเชิงนโยบายในครั้งนี้ได้มุ่งเน้นผลการศึกษาไปที่การวิจัยเพื่อพัฒนานโยบายเป็นหลัก ซึ่งการศึกษานี้ได้สะท้อนผลการวิจัยบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ปัญหาคนต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อันเป็นพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการในครั้งนี้

ภาพที่ 2: กรอบการวิจัยเชิงนโยบาย

(Policy Research Framework)

(ประยุกต์จากกรอบวิเคราะห์นโยบายของ Walt, 1994)

(Applied from Policy Analysis Framework of Walt, 1994)

วัตถุประสงค์ (Objectives)

เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากชุมชนและประชาชนในพื้นที่

วิธีการดำเนินการวิจัย (Methods)

โครงการวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงนโยบาย เพื่อปรับปรุงองค์ความรู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สู่นโยบายแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืน โดยแบ่งการดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้ คือ ส่วนที่ 1 ศึกษาค้นคว้าเชิงเอกสาร เพื่อสกัดองค์ความรู้จากเอกสารงานวิจัยที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ย้อนหลัง 40 ปี พบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จำแนกออกเป็น 8 ประเด็น ได้แก่ 1) ประเด็นน้ำเสีย และขยะมูลฝอย จำนวน 63 ผลงาน อาทิ การศึกษาคุณสมบัติของน้ำทะเลสาบสงขลา (ไพโรจน์ สิริมนตรีภรณ์,

สุชาติ วิเชียรสรรค์ และสุจิตรา กระบวนรัตน์, 2520) การรูกตัวของน้ำทะเลผ่านชายฝั่งเข้าสู่ทะเลสาบสงขลา (วรวิฑูมิ โลหะวิจารณ์, 2534) การประยุกต์ใช้แบบจำลองเชิงตัวเลขสำหรับการไหลเวียนของกระแสน้ำและการแพร่กระจายความเค็มและตะกอนแขวนลอยในระบบทะเลสาบสงขลา (สุนัน ผาสุก, 2547) การตรวจสอบคุณภาพน้ำคลองในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง (ธนาวัฒน์ รักกมล, สุปานดี มณีโลกย์ และสมหมาย ชูช่วย, 2553) เป็นต้น 2) ประเด็นความเสื่อมโทรมทรัพยากรป่าไม้ (ป่าบกและป่าพรุ) จำนวน 7 ผลงาน อาทิ ป่าชายเลนในบริเวณทะเลสาบ (นิติ ฤทธิพรพันธ์ และคณะ, 2526) การสำรวจทรัพยากรป่าไม้บริเวณลุ่มน้ำทะเลน้อย (สุภาณี เลียงพรพรรณ, 2542) วงเขตรป่าชายเลนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนนอก (เฉลิมพร ชูศรี, 2550) เป็นต้น 3) ประเด็นการกัดเซาะชายฝั่ง จำนวน 2 ผลงาน ได้แก่ ระบบนิเวศและการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง: การศึกษาเขตต่อเนื่องชายฝั่งทะเลสงขลาตอนนอกบริเวณคลองพะวงและคลองอู่ตะเภา (สนธิ อักษรแก้ว และคณะ, 2536) และปัจจัยวิกฤติที่มีผลกระทบต่อ การดำเนินการก่อสร้างเขื่อนป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งทะเลในจังหวัดนครศรีธรรมราช (อรวรรณ ทิศนุ่น, 2554) 4) ประเด็นอุทกภัย จำนวน 3 ผลงาน ได้แก่ การศึกษาและสร้างรูปแบบจำลองทางกายภาพของลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาเพื่อศึกษาผลกระทบอุทกภัยน้ำท่วมขนาดใหญ่ 21-25 พฤศจิกายน 2543 (วินัย แซ่จิว, 2543) การประเมินการชะล้างพังทลายของดินในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาโดยแบบจำลองคณิตศาสตร์ (กิตติพงศ์ ทรงรักษ์เกียรติ, 2549) และการศึกษาปัจจัยการเกิดน้ำท่วมเพื่อกำหนดพื้นที่เสี่ยงภัยน้ำท่วมด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และแนวทางป้องกันบรรเทาในบริเวณลุ่มน้ำย่อยทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก จังหวัดพัทลุง (นาถนเรศ อากาศสุวรรณ, 2552) 5) ประเด็นความตื่นเงินของแหล่งน้ำ จำนวน 5 ผลงาน อาทิ อุปสรรคการเลี้ยงปลากะพงบริเวณทะเลสาบสงขลา (จिरศักดิ์ ตั้งตราไพโรจน์, 2529) ขนาดอนุภาคและองค์ประกอบเชิงแร่ดินเหนียวของตะกอนทะเลสาบตอนนอก (สมศักดิ์ มณีพงศ์ และ มีทสุโมโต ซาโตชิ, 2537) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพตะกอนดินกับสัตว์หน้าดิน (ยงยุทธ ปรีดาลัมพะ และบุตรนิคม ละอองศิริวงศ์, 2540) เป็นต้น 6) ประเด็นความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำและประมง จำนวน 20 ผลงาน อาทิ การศึกษาชีววิทยาบางประการของกุ้งก้ามกรามในทะเลสาบสงขลาโดยการติดเครื่องหมาย (ทรงชัย สหวัชรินทร์, 2517) ความชุกชุมและการแพร่กระจายของสัตว์น้ำบางชนิดในทะเลสาบสงขลาตอนนอก (ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์, 2534) การปนเปื้อนของสารปรอทในเนื้อปลาบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนล่าง (ประไพศรี ธรฤทธิ์, 2546) เป็นต้น 7) ประเด็นความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 13 ผลงาน อาทิ การศึกษานิเวศวิทยาในทะเลสาบสงขลา (ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์ และคณิต ไชยาคำ, 2526) พลวัตของระบบนิเวศในทะเลสาบสงขลาตอนนอก (เสาวภา อังสุภาณี และ Yusho Aruga, 2538) สันฐานวิทยาละอองเรณูของพรรณไม้บริเวณทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง (ปริญญา สุขแก้วมณี, 2544) เป็นต้น และ 8) ประเด็นการบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จำนวน 9 ผลงาน อาทิ โครงการพัฒนาจัดสร้างระบบข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์-GIS จังหวัดสงขลา (จุจ ศุภวิไล, 2536) การกำหนดพื้นที่ศักยภาพเพื่อฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (ธีรวิฑูมิ ชัยนานนท์, 2547) การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก (ประมาณ เทพสงเคราะห์, 2554) เป็นต้น รวมทั้งสิ้น 122 ผลงาน

และส่วนที่ 2 การลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อดำเนินการประสานงาน นัดหมาย และลงพื้นที่ภาคสนามสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก และจัดเวทีสนทนากลุ่มร่วมกับแกนนำชุมชน ประชาชน และภาคีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ใน 6 อำเภอ ของจังหวัดพัทลุง ได้แก่ อำเภอป่าพะยอม (4 ตำบล) อำเภอศรีบรรพต (3 ตำบล) อำเภอศรีนครินทร์ (4 ตำบล) อำเภอกงหรา (5 ตำบล) อำเภอตะโหมด (3 ตำบล) และอำเภอป่าบอน (5 ตำบล) รวมทั้งสิ้น 24 ตำบล จำนวน 35 ครั้ง ประกอบด้วย เวทีสนทนา ระดับตำบล 27 ครั้ง เวทีสนทนากลุ่มใหญ่ระดับอำเภอ ๆ ละ 1 ครั้ง รวม 6 ครั้ง และเวทีบูรณาการ 6 อำเภอ ร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้อง 2 ครั้ง

ผลการศึกษา (Research Result)

ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทความแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ผลการศึกษาเชิงเอกสารเกี่ยวกับการดำเนินโครงการภายใต้แผนแม่บทพัฒนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ช่วงปี พ.ศ. 2550-2554 พบว่า แบ่งออกเป็น 5 ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรกลุ่มน้ำแบบบูรณาการและใช้อย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์การควบคุมและป้องกันมลพิษ ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ พื้นฟูบูรณะ ศิลปวัฒนธรรม แหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และยุทธศาสตร์การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา รวมกว่า 91 โครงการงบประมาณกว่า 1,841.22 ล้านบาท ดังกล่าวข้างต้น เมื่อศึกษาถึงการกระจายงบประมาณในลักษณะของพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ พบว่า ส่วนใหญ่งบประมาณไปกระจุกตัวอยู่ที่ปลายน้ำ คือ บริเวณตัวกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและบริเวณโดยรอบเป็นหลัก อาจจะมีบางโครงการที่มีการดำเนินโครงการขึ้นไปถึงพื้นที่กลางน้ำ แต่บริเวณพื้นที่ต้นน้ำซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่โดยรอบเทือกเขาบรรทัด แทบจะไม่มีโครงการใด ๆ ดังนั้น เมื่อคณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจปัญหาโดยการมีส่วนร่วมจากชุมชนและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำทะเลสาบสงขลา จึงพบว่าประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นแตกต่างกับพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องย้อนหลัง 40 ปี จำนวน 122 ผลงาน พบว่า เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ปลายน้ำ จำนวน 108 ผลงาน คิดเป็นร้อยละ 88.5 อาทิ การศึกษาคุณสมบัติของน้ำทะเลสาบสงขลา (ไพโรจน์ สิริมนตรภรณ์, สุชาติ วิเชียรสรรค์ และสุจิตรา กระบวนรัตน์, 2520) การสำรวจทรัพยากรป่าไม้บริเวณกลุ่มน้ำทะเลน้อย (สุภาณี เลียงพรพรรณ, 2542) วนเกษตรป่าชายเลนในพื้นที่กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนนอก (เฉลิมพร ชูศรี, 2550) เป็นต้น และเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่กลางน้ำ จำนวน 13 ผลงาน คิดเป็นร้อยละ 10.7 อาทิ ศึกษานโยบายการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (สุธัญญา ทองรักษ์, 2546) ปัญหาน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมชีวภาพในจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง (นุกุล อินทรสังข์, มาณี แก้วชนิด, ปณิตดา พรหมรักษ์ และธวัชชัย เทพทว, 2546) การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก (ประมาณ

เทพสงเคราะห์, 2554) เป็นต้น ในขณะที่เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ต้นน้ำเพียง 1 ผลงาน ได้แก่ การศึกษาการบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำสาขาทะเลสาบสงขลาโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (ไกรรพ พงศ์พิบูลเกียรติ, 2549) จะเห็นได้ว่าปัญหาของพื้นที่ปลายน้ำส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติและคุณภาพของน้ำ มวลสารในน้ำ การรุกตัวของน้ำเค็ม การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำประเภทต่าง ๆ ป่าชายเลนและการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ เป็นต้น ส่วนปัญหาของพื้นที่กลางน้ำส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ ปัญหาน้ำเสียจากโรงงาน การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น ในขณะที่ปัญหาของพื้นที่ต้นน้ำ คือ การบุกรุกป่าพื้นที่ต้นน้ำ นอกจากนี้ ผลการลงพื้นที่สำรวจปัญหาโดยการมีส่วนร่วมจากชุมชนและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ ยังพบปัญหาที่ถูกมองข้ามและคาดไม่ถึง อันเป็นปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ ซึ่งหากมองแบบผิวเผินอาจไม่ได้เกี่ยวข้องกับปัญหากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา แต่หากมองให้ลึกลงไปจะพบเห็นการเชื่อมโยงของปัญหา ระหว่างพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องปากท้องหรือเรื่องคน หากคนยังไม่พร้อม ยังไม่สามารถอยู่ดีกินดีมีสุข การที่คนจะหันมาช่วยกันดูแลรักษากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างจริงจังย่อมเกิดขึ้นได้ยาก ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มน้ำย่อยทั้งหลายของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาต่างก็มีต้นน้ำมาจากบริเวณเทือกเขาบรรทัด หากคนในบริเวณต้นน้ำไม่ช่วยกันดูแลรักษา ตัดไม้ทำลายป่าปล่อยปละละเลยให้กลุ่มน้ำย่อยแห้งแล้งหรือเต็มไปด้วยน้ำเสียจากสารเคมีเพื่อการเกษตร เมื่อคนบริเวณกลางน้ำนำน้ำมาใช้ประโยชน์ในการทำนาทำสวน เพาะปลูกพืชผัก หรือจับสัตว์น้ำมาทาน ผลผลิตที่เกิดขึ้นก็จะปนเปื้อนสารเคมีตกค้าง และหากคนในพื้นที่กลางน้ำยังไม่ช่วยกันดูแลรักษากลุ่มน้ำย่อย และปล่อยปละละเลยให้มิน้ำเสียมากยิ่งขึ้น น้ำเสียเหล่านี้ก็จะไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาที่เป็นพื้นที่บริเวณปลายน้ำ อันจะส่งผลกระทบต่อตรงกลางหลายประการต่อสภาพแวดล้อมของทะเลสาบสงขลา ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่ปลายน้ำที่ส่วนใหญ่ทำมาหากินอยู่กับทะเลสาบสงขลา ซึ่งที่ผ่านมาความพยายามในการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ยังไม่สามารถส่งผลสำเร็จให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมงบประมาณที่ทุ่มเทลงไปกับโครงการกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จึงยังไม่เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า ดังจะเห็นได้จากเสียงสะท้อนของผู้ให้ข้อมูลหลักหลายท่านที่กล่าวในเชิงประชดประชันสอดคล้องกันว่า “...งบประมาณที่นำมาพัฒนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา หากนำมากองรวมกัน สามารถที่จะถมทะเลสาบสงขลาได้เต็มพอดี้ แต่ภาพที่เห็นทะเลสาบก็ยังเสื่อมโทรมลงไปเรื่อยๆทุกวัน ๆ...” ซึ่งประเด็นปัญหาของคนพื้นที่ต้นน้ำที่เป็นประเด็นปัญหาร่วมของแต่ละพื้นที่ที่มีความสอดคล้องกัน แต่แตกต่างกันเชิงบริบทของใครของมัน สามารถแบ่งออกเป็น 6 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1.1 ประเด็นการจัดการน้ำ พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากขาดการวางแผนบริหารจัดการน้ำเพื่อใช้ประโยชน์น้ำที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน นำไปสู่ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในช่วงหน้าแล้ง ในขณะที่ช่วงฤดูฝนกลับเกิดปัญหาน้ำท่วมในหลายพื้นที่ โดยประสบปัญหาแตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ ดังนี้ 1) **พื้นที่อำเภอป่าพะยอม** ทั้งที่มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่ 2 แห่ง ประกอบด้วย อ่างเก็บน้ำป่าพะยอมหรือเขื่อนวังเลนตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลเกาะเต่า และอ่างเก็บน้ำห้วยน้ำใสที่เกิดขึ้นตามพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหาน้ำเค็มของกลุ่มน้ำปากพนัง ตั้งอยู่ตรงรอยต่อระหว่างอำเภอ

ป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง กับอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ชาวบ้านในพื้นที่อำเภอป่าพะยอมกลับไม่มีโอกาสได้ใช้น้ำจากแหล่งน้ำทั้งสอง โดยเฉพาะในตำบลเกาะเต่า ตำบลบ้านพร้าว และตำบลป่าพะยอม ส่วนตำบลลานข่อยสามารถใช้น้ำประปาจากเขื่อนห้วยน้ำใสของการประปาส่วนภูมิภาค เนื่องจากมีการจัดการโดยภาครัฐให้ตำบลลานข่อยอยู่ในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ในขณะที่พื้นที่ตำบลเกาะเต่า ตำบลบ้านพร้าว และตำบลป่าพะยอม ต้องดิ้นรนช่วยเหลือตนเอง ปัจจุบันใช้ระบบน้ำประปาขนาดเล็กที่เจาะบ่อน้ำบาดาลใต้ดิน ซึ่ง 7 หมู่บ้าน ของตำบลป่าพะยอม มีประปาขนาดเล็ก 13 แห่ง แต่ละแห่งสามารถส่งน้ำได้เต็มที่ ประมาณ 70-100 คริวเรือน แต่น้ำประปาก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้น้ำ เนื่องจากประปาบางแห่งมีน้ำน้อย บางแห่งน้ำขุ่น ส่วนตำบลเกาะเต่าซึ่งอ่างเก็บน้ำป่าพะยอม มีประปาขนาดเล็ก 3 แห่ง ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 3, 6 และ 8 จากทั้งหมด 13 หมู่บ้าน แต่ปัญหาที่พบประการหนึ่งของอ่างเก็บน้ำป่าพะยอมก็คือมีคุณภาพน้ำต่ำ สีคล้ำ และมีกลิ่นเหม็น ไม่สามารถนำมาใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคได้ เกิดจากในช่วงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำไม่สามารถตัดต้นไม้ออกได้หมด เมื่อน้ำท่วมขังเป็นเวลานานต้นไม้จึงยืนต้นตายและมีกิ่งไม้ทับถมจำนวนมากส่งผลให้น้ำเสีย นอกจากนี้ ในส่วนของการบริหารจัดการน้ำของอ่างเก็บน้ำป่าพะยอมจะมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรผู้ใช้น้ำ โดยมีนายอำเภอป่าพะยอมเป็นประธาน ทำหน้าที่เปิดปิดเพื่อปล่อยน้ำไปตามคลองชลประทาน เพื่อสนับสนุนการทำการเกษตรในพื้นที่เป้าหมายในบริเวณพื้นที่กลางน้ำ แต่ในองค์กรผู้ใช้น้ำนั้นกลับไม่มีตัวแทนคนต้นน้ำในองค์กรผู้ใช้น้ำเลย

2) **พื้นที่อำเภอศรีนครินทร์** พบปัญหาในตำบลชุมพล อันเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำคลองนาท่อมและลำห้วยหัวควนที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา โดยที่ลำห้วยหัวควนได้มีการสร้างฝายขนาดเล็กกั้นลำน้ำไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภคของประชาชน แต่ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาในพื้นที่หมู่ที่ 1, 3, 5, 7 และ 11 ของตำบลชุมพล ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง สาเหตุหนึ่งเกิดจากความต้องการใช้น้ำมีมากขึ้น ในขณะที่ความสามารถกักเก็บน้ำของฝายหัวควนมีจำกัด ทำให้ปริมาณน้ำไม่เพียงพอที่จะนำไปใช้ให้ครบทุกหมู่บ้าน ซึ่งเทศบาลตำบลชุมพลก็รับทราบปัญหาแต่ยังมีข้อจำกัดในด้านงบประมาณทำให้ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้

3) **พื้นที่อำเภอศรีบรรพต** พบปัญหาที่แตกต่างออกไปในตำบลเขาย่า อันเป็นพื้นที่ต้นน้ำคลองท่าแนะที่ไหลผ่านอำเภอควนขนุนและอำเภอเมืองสงขลา และมีแหล่งน้ำสาธารณะเรียกว่าห้วยหนูนปาน มีเนื้อที่ครอบคลุมหมู่ที่ 3, 5 และ 7 เป็นแหล่งน้ำสำคัญต่อการทำการเกษตรของคนในชุมชน แต่ที่ผ่านมาขาดการดูแลเอาใจใส่จึงทำให้ลำห้วยตื้นเขิน ทางชุมชนจึงมีการประสานกับกรมทรัพยากรน้ำภาค 8 เข้ามาทำการขุดลอกลำห้วย ซึ่งความกังวลของชุมชนก็คือ หากยังไม่มีการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ อาจส่งผลให้ลำห้วยนี้ถูกทิ้งร้างและตื้นเขินอีกครั้ง ดังนั้นในระยะแรกจึงมีพยายามรวมกลุ่มกันจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นในการจัดการพื้นที่ห้วยหนูนปานขึ้น มีผู้เข้าร่วมกว่า 100 คน เพื่อหาแนวทางในการจัดระเบียบการใช้ประโยชน์จากห้วยหนูนปาน แต่จะประสบความสำเร็จในระยะยาวหรือไม่ ยังคงเป็นความกังวลของชุมชนต่อไป และ

4) **พื้นที่อำเภอกงหรา** พบปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในฤดูแล้งใน 4 ตำบล คือ ตำบลกงหรา ตำบลคลองเฉลิม ตำบลชะรัด และตำบลสมหวัง ทั้งที่ในตำบลกงหรมีโครงการขุดอ่างเก็บน้ำตามแนวพระราชดำริราคาประมาณ 20 ล้าน แต่ไม่มีงบประมาณทำต่อประปายังหมู่บ้าน ในขณะที่ตำบลสมหวังกลับพบปัญหาที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ แม้ว่าจะมีน้ำประปาหมู่บ้านใช้โดยสูบน้ำจากป่าพรุในหมู่บ้านมากขึ้น

แห่งนี้ น้ำที่กรมอนามัยจัดสร้างให้ แต่กลับไม่มีตัวกรองน้ำ ทำให้น้ำประปาไม่สะอาด เป็นสนิมสีเหลืองอมแดง ไม่สามารถบริโภคได้

1.2 ประเด็นที่ดินทำกิน ปัญหาที่ดินทำกินส่วนใหญ่เกิดจากการไม่มีกรรมสิทธิในที่ดินทำกินเป็นของตนเอง โดยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ดังนี้ **1) พื้นที่อำเภอศรีนครินทร์** พบปัญหาในตำบลบ้านนาการไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน เกิดจากเขตอุทยานเขาปู่เขายอดได้มีการออกประกาศเขตอุทยานทับซ้อนกับที่ดินทำกินของชาวบ้าน กล่าวคือ เดิมชาวบ้านถือครองสิทธิในที่ดินโดยเอกสารสิทธิที่เรียกว่า สค.1 ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2552 ได้มีมติคณะรัฐมนตรีประกาศยกเลิกการใช้สิทธิครอบครอง สค.1 ของชาวบ้าน โดยสัญญาว่าจะออกเอกสารสิทธิที่ดินทำกินอย่างอื่นทดแทนให้ แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีการออกเอกสารสิทธิใด ๆ ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนมาอย่างยาวนาน **2) พื้นที่อำเภอบำเพ็ญ** พบปัญหาในตำบลบ้านพร้าว ซึ่งปัญหาเอกสารสิทธิในที่ดินทำกินเกิดจากการประกาศหนังสือสำคัญหลวง (นสล.) ทับซ้อนที่ดินชาวบ้าน กล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. 2475 ทางราชการได้มีการประกาศให้ที่ดินในบริเวณดังกล่าวเป็นที่ป่าสงวนไว้เลี้ยงสัตว์ ทั้งที่ก่อนหน้านี้ชาวบ้านได้เข้าไปอยู่อาศัยทำมาหากินกันก่อนแล้ว ต่อมาชาวบ้านทยอยเข้าไปอาศัยอยู่กันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชนหมู่บ้าน โดยอยู่กันแบบไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน แต่ก็มีบางรายที่มีเอกสารสิทธิครอบครองที่เรียกว่า ทบ.5 หลังจากนั้นประมาณปี พ.ศ. 2535 ทางราชการได้มีแผนก่อสร้างมหาวิทยาลัยทักษิณขึ้นในพื้นที่ โดยอ้างว่าจะสร้างความเจริญให้กับพื้นที่บริเวณดังกล่าว พร้อมกับชี้แนวเขตที่ดินเพื่อทำการก่อสร้างมหาวิทยาลัยทักษิณ ประมาณ 3,500 ไร่ และได้มีการเวนคืนที่ดินโดยจ่ายค่าเวนคืนให้กับชาวบ้านสมัยนั้นในราคาไร่ละ 2,500 บาท หลังจากเวนคืนแล้ว ได้มีชาวบ้านส่วนหนึ่งยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ดินให้อยู่อาศัย จึงได้มีการจัดสรรที่ดินให้ทำมาหากินบริเวณด้านหลังมหาวิทยาลัยทักษิณครัวเรือนละ 2 ไร่ แต่ภายหลังกลับพบว่าการจัดสรรที่ดิน 2 ไร่ ให้ชาวบ้านนั้นได้ไปทับซ้อนกับที่ดินที่มีเอกสารสิทธิเรียกว่า สปก. ของชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง ประมาณ 100 ไร่ ทำให้ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวไม่มีที่ดินอยู่อาศัย และได้มีการเรียกร้องขอความเป็นธรรมยึดเยื่อมาจนถึงปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้นในปี พ.ศ. 2553 ทางราชการยังได้มีการออกประกาศให้ที่ดินบริเวณดังกล่าว เป็นหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสล.) ผลการประกาศครั้งนี้ปรากฏว่าครอบคลุมอาณาบริเวณพื้นที่กว้างออกไปมากกว่าเดิม โดยไปทับซ้อนกับที่ดินทำกินของชาวบ้านโดยรอบมหาวิทยาลัยทักษิณ รวมทั้งที่ดินฝั่งตรงข้ามกับมหาวิทยาลัยทักษิณ ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นได้พยายามทำหนังสือคัดค้านการประกาศ แต่ต่อมาได้ถูกทางราชการขอร้องให้ถอนการคัดค้านออกไป ทำให้ปัจจุบันที่ดินฝั่งมหาวิทยาลัยทักษิณ และฝั่งตรงข้ามมหาวิทยาลัยทักษิณถูกประกาศเป็นที่ดิน นสล. สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น และ **3) พื้นที่อำเภอตะโหมด** พบปัญหาในตำบลคลองใหญ่ ซึ่งปัญหาเอกสารสิทธิในที่ดินทำกินมีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ เดิมชาวบ้านถือครองเอกสารสิทธิหลายประเภทแตกต่างกันไป เช่น สค.1 ทบ.5 และ นส.3 ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2516 ทางราชการได้ออกประกาศยกเลิกเอกสารสิทธิทั้งหมด โดยอ้างว่าที่ดินดังกล่าวตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติควนแปลงนาว จำนวนทั้งสิ้น 5,170 ไร่ ประกอบด้วย หมู่ที่ 2 บ้านเกาะเรียน 70 ไร่ หมู่ที่ 4 บ้านโหล๊ะบ้า 2,300 ไร่ หมู่ที่ 6 บ้านพรุนายขาว 200 ไร่ หมู่ที่ 7 บ้านห้วยตอ 100 ไร่ และหมู่ที่ 9 บ้านทุ่งนุ่น 2,500 ไร่ ซึ่งชาวบ้าน

ได้ทำการคัดค้านมาโดยตลอด ปัจจุบันได้มีการรวมกลุ่มกันในการดำเนินการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลผู้เดือดร้อน มีรายละเอียดประกอบด้วย ชื่อ-นามสกุลของผู้เดือดร้อน เลขที่บัตรประชาชน ที่อยู่ จำนวนแปลงและจำนวนไร่ของที่ดินที่ถือครอง และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมนำเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแก้ปัญหาต่อไป

1.3 ประเด็นป่าไม้ เนื่องจากสภาพพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่ตามแนวเทือกเขาบรรทัด จึงมีสภาพเป็นป่าไม้ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก และเป็นป่าต้นน้ำลำธาร ส่งผลให้เป็นที่หมายปองของนายทุนและชาวบ้านที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งลักษณะของการบุกรุกมี 2 ลักษณะ คือ การแผ้วถางป่าโดยชาวบ้านเพื่อทำการเกษตร เช่น ปลูกยางพารา และการบุกรุกโดยกลุ่มนายทุนที่มุ่งเน้นการลักลอบตัดไม้ขนาดใหญ่เพื่อแปรรูปจำหน่าย แม้ว่าจะมีการกวาดล้างจับกุมโดยหน่วยงานภาครัฐ แต่การบุกรุกป่าก็ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่องและมีแนวโน้มขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะการบุกรุกทำลายป่าทำช้างในพื้นที่ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด อันเป็นป่าต้นน้ำคลองท่าเขียวที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาบริเวณอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันยังมีการบุกรุกพื้นที่ป่าทำช้างอย่างต่อเนื่อง จึงมีแกนนำชุมชนจำนวนหนึ่งประมาณ 70 คน ได้รวมตัวกันภายใต้ชื่อ “ชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้างแนวเทือกเขาบรรทัด” ระยะเวลาแรกได้ทำการออกลาดตระเวนร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไปตามป่าต้นน้ำบริเวณน้ำตกท่าช้าง ไปตลอดแนวเทือกเขาบรรทัดในเขตอำเภอตะโหมด ภายหลังแกนนำในชมรมได้มีการตั้งข้อสังเกตว่าการลาดตระเวนร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ค่อยพบตัวผู้กระทำผิด จึงเริ่มออกลาดตระเวนกันเองโดยไม่แจ้งให้ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทราบ หากพบว่ามีการบุกรุกแผ้วถางป่า ก็จะเข้าดำเนินการจับกุมและส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป แกนนำบางส่วนให้ข้อมูลว่า “...บางครั้งก็รู้ว่าใครเป็นคนแผ้วถางป่าแต่ก็ไม่มีหลักฐานจับกุม ทำได้เพียงว่ากล่าวตักเตือนและขอร้องไม่ให้มีการแผ้วถางป่าอีก แต่ส่วนใหญ่การลาดตระเวนมักจะพบป่าที่ถูกโค่นแล้วแต่ไม่พบผู้กระทำผิด สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากผู้บุกรุกป่ามักจะมีเครือข่ายที่คอยแจ้งเตือนกันล่วงหน้า ทำให้ยากต่อการจับกุม แต่ทางชมรมก็ยังยืนยันหัดมุ่งมั่นที่จะรักษาผืนป่าต่อไป...”

1.4 ประเด็นน้ำเสียและขยะมูลฝอย พบปัญหาในพื้นที่อำเภอป่าบอน มีปัญหาน้ำเสียที่เกิดขึ้นในแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยเฉพาะลำคลองย่อยที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา ในขณะเดียวกันก็พบปัญหาบ่อขยะมูลฝอยขนาดใหญ่ที่ไม่ได้รับการกำจัดที่ดี ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียง ดังนี้

1) ปัญหาน้ำเสีย พบปัญหาในพื้นที่ตำบลป่าบอนและตำบลวังใหม่ เกิดจากโรงงานน้ำยางพารา 3 แห่ง และฟาร์มเลี้ยงสุกร 3 แห่ง แอบล่อยน้ำเสียลงในลำคลองป่าบอน อันเป็นลำคลองธรรมชาติสายหลักที่ไหลผ่านตัวอำเภอป่าบอนลงไปยังทะเลสาบสงขลา บางครั้งน้ำเสียดังกล่าวจะส่งกลิ่นเหม็นและไหลลงไปยังตำบลวังใหม่ ส่งผลกระทบกับชาวบ้านที่เลี้ยงปลาในกระชัง บ่อยครั้งเมื่อมีน้ำเสียมามากจนทำให้ปลาตายทั้งกระชัง ที่ผ่านมาชาวบ้านได้พยายามร้องเรียนไปยังหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง แต่กว่าเจ้าหน้าที่จะลงมาตรวจสอบ น้ำเสียก็ไหลผ่านพ้นไปกลายเป็นไม่พบน้ำเสีย ชาวบ้านที่เลี้ยงปลาในกระชังจึงพยายามหาทางช่วยเหลือตนเอง โดยที่เวลามีน้ำเสียไหลลงมา ก็จะมีการลากกระชังปลาของตนหนีน้ำเสียไปอีกด้านหนึ่งที่เป็นคลองฝาระมีที่ไหลมาบรรจบกับคลองป่าบอนในเขตพื้นที่อำเภอป่าพะยูง อันเป็นการแก้ปัญหา

เฉพาะหน้า โดยที่ยังไม่มีหน่วยงานใดมาช่วยแก้ปัญหาให้จริงจัง และ 2) ปัญหาขยะมูลฝอย พบปัญหาในตำบลหนองธง เนื่องจากมีบ่อกำจัดขยะขนาดใหญ่ของเทศบาลตำบลปาดอน ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่หมู่ที่ 3 บ้านทุ่งค่าย ตำบลหนองธง ที่ดินดังกล่าวเทศบาลตำบลปาดอนได้ทำการซื้อไว้สำหรับใช้เป็นที่ทิ้งขยะประมาณ 11 ไร่ อยู่ท่ามกลางสวนยางพาราของชาวบ้านแต่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก ปัจจุบันเทศบาลตำบลปาดอนได้ทิ้งขยะไปแล้วส่วนหนึ่งกินเนื้อที่ประมาณ 4-5 ไร่ กลายเป็นกองภูเขาขยะ เมื่อเข้าสู่ฤดูฝน น้ำฝนจะไหลชะล้างนำพาขยะมูลฝอยเหล่านั้นออกมาจากบ่อขยะ บางส่วนจะลอยไปติดอยู่ตามริ้วของชาวบ้าน นอกจากนี้กองภูเขาขยะดังกล่าว ยังส่งกลิ่นเหม็นและมีแมลงวันจำนวนมากรบกวนเด็กและผู้ใหญ่ ที่ผ่านมาชาวบ้านได้ทำการร้องเรียนผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลหนองธงไปหลายครั้ง ทางผู้บริหารแจ้งว่าได้ประสานขอความร่วมมือในการแก้ปัญหาไปยังเทศบาลตำบลปาดอนแล้ว และได้มีการนำรถแบ็คโฮมาขุดหลุมขนาดใหญ่กลบขยะไปแล้วบางส่วน แต่ขยะก็ยังเหลืออยู่อีกจำนวนมาก แต่ละวันจะมีคนเข้าไปเก็บขยะ ขุดคุ้ย รื้อค้น เก็บขยะจำพวกพลาสติกไปจำหน่ายบ้าง แต่เมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณกองภูเขาขยะขนาดใหญ่ ปริมาณที่จัดเก็บได้จึงเป็นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

1.5 ประเด็นหนี้สินนอกระบบ จากการที่รัฐบาลยุคหนึ่งเน้นโครงการประชานิยมและส่งเสริมการบริโภคภาคครัวเรือน เพื่อพลิกฟื้นปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศให้กลับเข้าสู่สภาวะปกติ ส่งผลให้คนจำนวนมากหันมาอาศัยเงินกู้นอกระบบเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครัวเรือนมากขึ้น ปัญหาหนี้สินนอกระบบจึงเกิดขึ้นในหลายพื้นที่และทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอตะโหมด มีปัญหาหนี้สินนอกระบบเกิดขึ้นจำนวนมาก ชาวบ้านได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็น “เครือข่ายแก้ไขปัญหานี้ นอกระบบราษฎรอำเภอตะโหมด” โดยมี นายดรณ พุมมาลี เป็นประธานเครือข่าย ซึ่งนายดรณและแกนนำหลายท่านได้ให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า การกู้เงินนอกระบบจะมีการให้เบอร์โทรศัพท์ไว้ตามที่ต่าง ๆ เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนเรื่องเงินก็สามารถโทรไปสอบถามเพื่อขอกู้เงินได้ โดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ จะใช้เพียงสำเนาบัตรประชาชนและสำเนาทะเบียนบ้านของผู้กู้เท่านั้น เมื่อชาวบ้านที่เห็นว่าง่ายดี ก็จะตกเป็นเหยื่อและไปทำสัญญากู้เงิน อาทิ ทำสัญญากู้เงิน 10,000 บาท ต้องคืน 12,000 บาท โดยให้ผ่อนชำระคืนเป็นรายวัน ๆ ละ 500 บาท รวม 24 วัน แต่ส่วนใหญ่แล้วเมื่อผ่อนชำระไปได้ประมาณ 1-2 สัปดาห์ เงินก็จะเริ่มขาดมือ เพราะต้องชำระคืนทุกวันในขณะที่รายได้ไม่ได้มีทุกวัน ทำให้เงินที่ต้องผ่อนไปสมทบกับวันใหม่เพิ่มขึ้นเป็นหลักพัน เมื่อขาดส่งหลายครั้งเงินที่ต้องผ่อนส่งก็จะเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดหลายคนที่ถูกเงินจึงต้องใช้วิธีหลบหนีไปอยู่บ้านญาติ บางคนก็หนีไปอยู่ในสวนยางพารา ต้องอยู่แบบหลบ ๆ ซ่อน ๆ การกู้เงินรายวันเจ้าหนี้จะใช้คนติดตามทวงหนี้ที่เรียกว่า “พวกหมวกกันน็อก” ทำหน้าที่ติดตามทวงหนี้ โดยมีพฤติกรรมใช้รถมอเตอร์ไซด์ที่มีคนขับและคนซ้อนท้ายเป็นหนุ่มวัยฉกรรจ์ 2 คน ใส่เสื้อคลุมมิดชิดสวมหมวกกันน็อก ออกตระเวนคอยติดตามทวงหนี้ชาวบ้านที่เป็นลูกหนี้นอกระบบ บางครั้งก็ใช้การข่มขู่และลงมือทำร้ายร่างกาย สมาชิกกลุ่มบางส่วนให้ข้อมูลว่า *“...มีสมาชิกคนหนึ่งเป็นแม่ลูกอ่อนกู้เงินมาซื้อนมและอุปกรณ์เลี้ยงลูก ต่อมาเงินขาดมือทนถูกข่มขู่ไม่ไหวถึงขั้นต้องยอมไปหลบนอนขัดดอกเปียกกับผู้ที่ทวงหนี้ โดยที่สามีไม่รู้...”* ซึ่งปัญหานี้นอกระบบในพื้นที่อำเภอตะโหมดจะมีความรุนแรงของปัญหาค่อนข้างมาก

1.6 ประเด็นอุทกภัย ปัญหอุทกภัย เป็นปัญหาสำคัญและเกิดขึ้นซ้ำซากทุกปีกับคนตามแนวเทือกเขาบรรทัดเกือบทุกชุมชนในทุกอำเภอ ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ตั้งอยู่บนความเสี่ยงต่อการเกิดน้ำป่าไหลหลากและดินโคลนถล่มในช่วงฤดูฝน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พยายามช่วยเหลือแก้ปัญหาแต่ก็สามารถบรรเทาได้เพียงระดับหนึ่ง หลายชุมชนเริ่มมีการตระหนักถึงภัยน้ำท่วมและช่วยกันหาทางป้องกันปัญหาดังกล่าวด้วยตนเอง ดังจะเห็นได้จาก การแก้ปัญหาอุทกภัยของชุมชนโป๊ะท่าน้ำ หมู่ที่ 12 ของเทศบาลตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด ที่ตั้งอยู่เชิงเทือกเขาบรรทัด และมีปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากทุกปี อาทิ ในปี 2554 ได้เกิดอุทกภัยในชุมชน 3 ครั้ง ส่งผลให้ครัวเรือนราษฎรเดือดร้อนมากกว่า 105 ครัวเรือนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ พื้นที่ยางพารา สวนผลไม้ และพืชไร่เสียหายจำนวนมาก จึงมีการรวมกลุ่มกันเพื่อวางแผนเตรียมการรับมือกับปัญหาอุทกภัย โดยมีการจัดทำแผนการอพยพ และแบ่งหน้าที่ของคนในชุมชนออกเป็น 3 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายอพยพ และฝ่ายรักษาพยาบาล คอยเฝ้าระวังและแก้ปัญหาอุทกภัยในชุมชน

โดยสรุปสามารถกล่าวได้ว่า ปัญหาของคนในพื้นที่ต้นน้ำส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ปัญหาน้ำเสียและขยะมูลฝอย ปัญหอุทกภัย ตลอดจนปัญหาหนี้ในระบบ ในขณะเดียวกันก็มีปัญหาที่สะท้อนถึงความรู้สึกหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมอยู่ด้วย ได้แก่ ปัญหาการบุกรุกแผ้วถางป่า จนนำมาซึ่งการรวมตัวกันจัดตั้งชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้างแนวเทือกเขาบรรทัดขึ้น และมีการออกลาดตระเวนเพื่อร่วมด้วยช่วยกันรักษาผืนป่าให้คงอยู่ต่อไป สามารถสรุปปัญหาในแต่ละอำเภอได้ดังตารางที่ 1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1: สรุปสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา 6 อำเภอ

(Conclusions on the Situation in 6 Districts of Headwaters of Songkhla Lake Basin)

อำเภอ	ประเด็น	ลักษณะปัญหา	พื้นที่
อ.ป่าพะยอม	น้ำ	- ขาดแคลนน้ำประปา - ไม่สามารถนำน้ำจากอ่างเก็บน้ำมาใช้	ต.เกาะเต่า ต.ป่าพะยอม ต.บ้านพร้าว
	ที่ดิน	- ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน - การทับซ้อนของเขตที่ดินชาวบ้านกับ ม.ทักษิณ	ต.บ้านพร้าว
อ.ศรีบรรพต	น้ำ	- ขาดแคลนน้ำในหน้าแล้ง	ต.เขาย่า
	ที่ดิน	- ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน	ต.ตะพาน
อ.ศรีนครินทร์	น้ำ	- ขาดแคลนน้ำประปา	ต.ชุมพล ต.อ่างทอง
		- ไม่สามารถนำน้ำจากฝายลำคลองต้นน้ำมาใช้	

ตารางที่ 1: สรุปสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา 6 อำเภอ (ต่อ)

(Conclusions on the Situation in 6 Districts of Headwaters of Songkhla Lake Basin)

อำเภอ	ประเด็น	ลักษณะปัญหา	พื้นที่
	ที่ดิน	- ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน	ต.บ้านนา ต.ลำสินธุ์ ต.ชุมพล
อ.งขลา	น้ำ	- น้ำไม่สะอาด - น้ำไม่พอบริโภค - น้ำท่วม	ต.งขลา ต.ชะรัด ต.สมหวัง
	ที่ดิน	- ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน	ต.คลองทรายขาว ต.ชะรัด
อ.ตะโหมด	ป่าไม้	- ป่าต้นน้ำถูกบุกรุกทำลาย	ต.ตะโหมด
	ที่ดิน	- ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน	ต.คลองใหญ่ ต.แม่ขรี
	हनันนอกระบบ	- ชาวบ้านกู้เงินนอกระบบที่มีดอกเบียแพง เมื่อเกินกำลังส่งถูกข่มขู่ทวงหนี้	ต.คลองใหญ่ ต.แม่ขรี ต.ตะโหมด
	อุทกภัย	- แนวเทือกเขาบรรทัดประสบน้ำท่วมเป็นประจำ และทุกอำเภอ	ต.ตะโหมด
อ.ป่าบอน	น้ำ	- น้ำเสียจากโรงงาน, ฟาร์มสัตว์เลี้ยงลงสู่ลำคลอง	ต.ป่าบอน ต.วังใหม่
	ขยะ	- มีกองภูเขาขยะในพื้นที่ส่งกลิ่นเหม็นรบกวน	ต.หนองธง

ที่มา: การจัดเวทีระดมความคิดเห็นและสัมภาษณ์เชิงลึก

From: Organizing Brainstorming Sessions and Indepth Interviews

ส่วนที่ 2 แนวทางแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากชุมชนและประชาชนในพื้นที่

จากการลงพื้นที่จัดเวทีระดมความคิดเห็นรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับประชาชนชุมชนและหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่าประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่กระทบกับความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิต อันเป็นปัญหาที่เกินความคาดหมายของคณะผู้วิจัย เนื่องจากการค้นคว้าเชิงเอกสารก่อนหน้านี้พบเพียงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาโดยตรง มิใช่ประเด็นปัญหาทางอ้อมที่กระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ทว่าเมื่อพิจารณาในเชิงลึกจึงพบความจริงว่าปัญหาความเป็นอยู่เป็นปัญหาที่แท้จริงของคนต้นน้ำ

ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักหลายคนให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า “...หากปากท้องยังไม่อิ่ม แล้วจะเอาเวลาที่ไหนไปห่วง ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้ จะเอาพลังที่ไหนไปพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้...” ดังนั้น การระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากชุมชนและประชาชนในพื้นที่ สำหรับ 6 ประเด็นปัญหา มีดังต่อไปนี้

2.1 แนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำ แต่ละพื้นที่มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคที่แตกต่างกันไปในแต่ละบริบท ซึ่งแกนนำที่เข้าร่วมระดมความคิดเห็นได้ข้อสรุปแนวทางแก้ปัญหาที่แตกต่างกันไปตามบริบทของตนเอง กล่าวคือ **1) ปัญหาอ่างเก็บน้ำป่าพะยอมในอำเภอป่าพะยอม** การแก้ปัญหาแนวทางแรกคือสร้างถังประปาขนาดใหญ่และระบบกรองน้ำแล้วผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำป่าพะยอมขึ้นถึงประปาขนาดใหญ่ จากนั้นปล่อยน้ำไปสู่ชุมชนในลักษณะเดียวกับประปาภูเขา หรือแนวทางที่สองคือจัดสรรงบประมาณสร้างท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำป่าพะยอมไปยังระบบประปาหมู่บ้านของแต่ละตำบล แล้วให้แต่ละองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างระบบกรองน้ำและส่งน้ำต่อไปยังชุมชนหมู่บ้านในพื้นที่ของตนเอง สำหรับในส่วนของการบริหารจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำป่าพะยอม ให้มีตัวแทนของทุกพื้นที่ตำบลในอำเภอป่าพะยอม ร่วมเป็นคณะกรรมการผู้ใช้น้ำที่ เพื่อให้มีการเปิดปิดน้ำได้ตรงกับความต้องการของส่วนรวมมากที่สุด

2) ปัญหาขาดแคลนน้ำในหน้าแล้งของอำเภอสรีนครินทร์ การแก้ปัญหาแนวทางแรกเสนอโครงการต่อหน่วยงานภาครัฐ เพื่อขอสนับสนุนงบประมาณสร้างแท็งก์น้ำขนาดใหญ่ (ประมาณ 1 ล้านลิตร) ตามชุมชนต่าง ๆ แล้วต่อท่อส่งน้ำจากฝายกั้นน้ำห้วยหัวควนไปยังแท็งก์น้ำมีตัวกรองน้ำขุ่นในแต่ละชุมชน แนวทางที่สองคือการเสนอโครงการของงบประมาณสร้างฝายที่มีขนาดใหญ่ขึ้นและต่อท่อส่งน้ำมายังแท็งก์น้ำชุมชนหรือแนวทางที่สามคือของงบประมาณก่อสร้างท่อส่งน้ำในลักษณะประปาภูเขาจากเทือกเขาหัวช้างลงระยะทางประมาณ 18 กิโลเมตร ลงมายังชุมชนแล้วให้แต่ละครัวเรือนลงทุนต่อไปยังครัวเรือนของตน

3) ปัญหาการจัดการพื้นที่ห้วยหนูนานของอำเภอสรีบรรพต แนวทางแก้ไขปัญหา คือให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการห้วยหนูนาน จัดให้มีการปล่อยปลา ปลุกต้นไม้ที่หลากหลายทั้ง 2 ฝั่งลำห้วย เพื่อเป็นแหล่งพักผ่อนและทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน จัดให้มีกลุ่มอนุรักษ์ห้วยหนูนาน และ การทำกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อให้ชุมชนมีรายได้ และทำระบบน้ำประปาให้ชุมชน และ

4) ปัญหาขาดแคลนน้ำในหน้าแล้งของอำเภอกงหรา แนวทางแก้ไขปัญหาคือ ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำระบบประปาที่สามารถใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคได้ หรือสนับสนุนงบประมาณเพื่อทำท่อส่งน้ำจากโครงการพระราชดำริไปยังระบบประปาหมู่บ้านและติดตั้งเครื่องกรองน้ำสะอาด จากนั้นเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ รวมทั้งโครงการพัฒนาทั้งหลายในพื้นที่ควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบโครงการพัฒนาทุกครั้งเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาตามมา

2.2 แนวทางแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน แต่ละพื้นที่มีปัญหาเกี่ยวกับเอกสารสิทธิที่ดินทำกินที่แตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ซึ่งแกนนำที่เข้าร่วมระดมความคิดเห็นได้ข้อสรุปแนวทางแก้ปัญหาดังต่อไปนี้ **1) ปัญหาที่ดินทำกินในอำเภอสรีนครินทร์** แนวทางแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น คือกรณีที่ดินของชาวบ้านที่มีหลักฐานเอกสารสิทธิครอบครอง สค.1 เดิม ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งดำเนินการรังวัดและ

ออกโฉนดให้โดยไม่มีชื่อแม่ใด ๆ รวมทั้งไม่ควรเรียกเก็บเงินค่าจัดการรังวัดที่ดินจากชาวบ้าน เนื่องจากหน่วยงานมีงบประมาณในการดำเนินการอยู่แล้ว ส่วนกรณีที่ดินบางส่วนของชาวบ้านที่ถูกยกเลิก สค.1 ไปเนื่องจากถูกอุทยานแห่งชาติเขาปู่เขาย่าประกาศเขตอนุรักษ์ทับซ้อนที่ดินของชาวบ้าน ให้มีการดำเนินการเพื่อยกเลิกประกาศดังกล่าว โดยเฉพาะในส่วนที่ทับซ้อนกับที่ดินของชาวบ้าน 2) **ปัญหาที่ดินทำกินในอำเภอป่าพะยอม** แนวทางแก้ปัญหาคือ ให้มหาวิทยาลัยทักษิณจัดสรรที่ดินบริเวณด้านหลังของมหาวิทยาลัยให้แก่ชาวบ้านที่ประสบปัญหาที่ดินซ้อนทับกับที่ดิน สปก. ของกลุ่มชาวบ้านเดิม และให้มีการประชุมพูดคุยกันระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและมหาวิทยาลัยทักษิณ ในการกำหนดอาณาเขตที่ดินของมหาวิทยาลัยทักษิณ และที่ดินของชาวบ้านให้ชัดเจน รวมทั้งแนวทางการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และให้ยกเลิกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสล.) ที่ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 2553 และ 3) **ปัญหาที่ดินทำกินในอำเภอตะโหมด** แนวทางแก้ไขปัญหาคือให้ออกเอกสารสิทธิในที่ดินให้แก่ประชาชนที่ถูกประกาศยกเลิกเอกสารสิทธิต่าง ๆ โดยจัดให้มีคณะทำงานร่วมชุมชนและหน่วยงานราชการ เพื่อร่วมกันพิสูจน์สิทธิในที่ดินสำหรับเขตป่าสงวนแห่งชาติควนแปลงนา

2.3 แนวทางแก้ไขปัญหาป่าไม้ ประเด็นการบุกรุกทำลายป่าทำข้างซึ่งเป็นป่าต้นน้ำบริเวณเทือกเขาบรรทัด พบในอำเภอตะโหมดแต่กินพื้นที่ตลอดแนวเทือกเขาบรรทัด มีแนวทางแก้ไขปัญหาคือ 1) ให้ภาครัฐอำนวยความสะดวกให้กับชุมชนในการดำเนินการรักษาป่าร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ อาทิ อุทยานแห่งชาติเขาปู่เขาย่า 2) พื้นที่ป่าส่วนที่ถูกบุกรุกแล้วให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาดำเนินการเพื่อฟื้นคืนสภาพป่า สำหรับพื้นที่ป่าส่วนที่ยังไม่มีการบุกรุกควรจัดให้มีการควบคุมที่ชัดเจนเพื่อไม่ให้มีการขยายเขตการบุกรุกต่อไป และ 3) ประกาศพื้นที่ป่าสำคัญ ๆ ให้เป็นป่าเฉลิมพระเกียรติในหลวง หรือพระราชินี หรือสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ หรือสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อันจะทำให้ปัญหาลดลงเนื่องจากจะทำให้หลายหน่วยงานเอาใจจริงเอาใจมากขึ้น

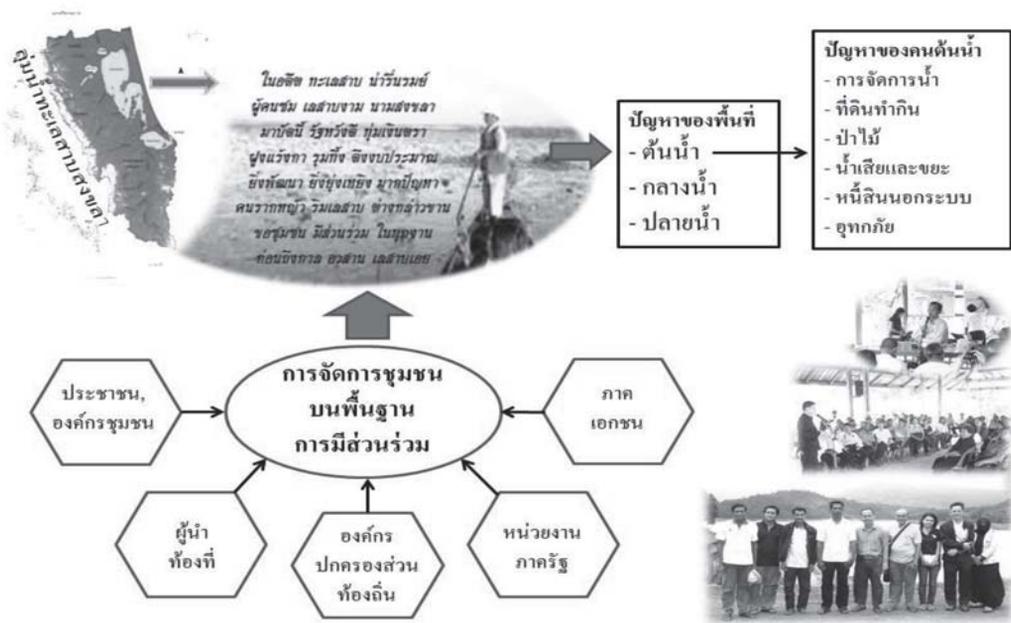
2.4 แนวทางแก้ไขปัญหาน้ำเสียและขยะมูลฝอย ทั้งประเด็นน้ำเสียและขยะมูลฝอยต่างเกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอป่าบอน โดยมีแนวทางแก้ไขปัญหาดังนี้ 1) ปัญหาน้ำเสียในลำคลองป่าบอน แนวทางแก้ไขคือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น ฝ่ายดูแลอุตสาหกรรมโรงงาน ฝ่ายสาธารณสุข ควรเข้ามาติดตามสอดส่องดูแลเพื่อให้มลภาวะดังกล่าวลดน้อยลงหรือหมดไปในที่สุด และทำการขุดลอกคลองวังหทัยเพื่อทำให้น้ำไหลผ่านได้สะดวก เวลามีน้ำเสียจากโรงงานไหลลงมา น้ำเสียจะไหลผ่านไปได้สะดวก จะยังไม่ทันส่งกลิ่นเหม็นรบกวนชาวบ้าน และ 2) ปัญหาขยะมูลฝอย แนวทางแก้ไขคือขยะที่มีอยู่ควรกำจัดให้หมดสิ้นไปโดยเร็วจะโดยวิธีกลบฝังหรือวิธีการใดก็ตาม หลังจากนั้นควรมีการรณรงค์ให้มีการคัดแยกขยะ โดยทางเทศบาลตำบลป่าบอนควรทำการประสานงานร้านรับซื้อขยะมารับซื้อ และสร้างรั้วรอบสถานที่ทิ้งขยะให้มิดชิด ไม่ปล่อยให้ น้ำท่วม นำพาขยะออกมาจากบ่อขยะได้

2.5 แนวทางแก้ไขปัญหาน้ำล้นนอกระบบ มีแนวทางแก้ไขปัญหาคือ จัดให้มีการรวมกลุ่มของประชาชนที่ประสบปัญหา โดยหากสมาชิกมีหลักทรัพย์ค้ำประกันจะส่งไปให้ทางกองทุนช่วยเหลือเกษตรกร

และผู้ยากจน (ก.ช.จ.) และกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรมรับไปดำเนินการช่วยแก้ไขปัญหาก็ส่วนที่เหลือ จะมีการรวมกลุ่มสมาชิกจัดตั้งเป็นเครือข่ายแก้ไขปัญหานั้นนอกระบบ แล้วดำเนินการประสานงานให้มีการจัดตั้งคณะทำงานร่วมระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และธนาคาร เพื่อแก้ปัญหาที่นอกระบบให้กลับเข้ามาอยู่ในระบบ จากนั้นให้หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมอาชีพ เพื่อเพิ่มรายได้ให้สามารถชำระหนี้ในระบบได้โดยไม่เดือนร้อน ดังตัวอย่าง การจัดตั้งเครือข่ายแก้ไขปัญหานั้นนอกระบบราษฎรอำเภอตะโหมด ที่มีการเจรจาประสานงานความร่วมมือกับทางหน่วยงานภาครัฐคือ อำเภอตะโหมด และธนาคารออมสิน จนประสบความสำเร็จ ก่อให้เกิดความร่วมมือ 3 ฝ่าย ที่มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไปในการแก้ไขปัญหานั้นนอกระบบของชุมชน กล่าวคือ ทางกลุ่มเครือข่ายมีหน้าที่จัดทำทะเบียนสมาชิกและกำกับดูแลสมาชิกให้มีวินัยการใช้เงิน ธนาคารออมสินมีหน้าที่ออกเงินกู้ในระบบให้กับสมาชิกในกลุ่มเพื่อนำไปปิดหนี้นอกระบบทั้งหมด และอำเภอตะโหมดมีหน้าที่เป็นคนกลางช่วยในการเจรจากับทางเจ้าหน้าที่หรือนายทุนเงินกู้นอกระบบโดยอาศัยอำนาจทางปกครองเพื่อบังคับให้เจ้าหน้าที่ยอมรับการชดใช้หนี้ของสมาชิกเครือข่าย

2.6 แนวทางแก้ไขปัญหาคอขวด เป็นที่ยอมรับในกลุ่มแกนนำชุมชนว่า ประเด็นคอขวดเกิดจากการตัดไม้ทำลายพื้นที่ป่าต้นน้ำ การสร้างถนนกีดขวางเส้นทางน้ำไหล และขาดการเตรียมความพร้อมในการจัดการทั้งก่อนเกิด ขณะที่เกิด และหลังเกิดคอขวด อันเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก แต่ก็มีควมพยายามในการจัดการชุมชนเพื่อแก้ปัญหาคอขวด ดังจะเห็นได้จากชุมชนโป๊ะทำน้ำของเทศบาลตำบลตะโหมด ได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อวางแผนเตรียมการรับมือกับปัญหาคอขวด โดยมีการจัดทำแผนการอพยพและแบ่งหน้าที่ของคนในชุมชนออกเป็นฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายอพยพ และฝ่ายรักษาพยาบาล แต่ชุมชนยังขาดเครื่องมือที่สำคัญ เช่น เรือ เครื่องมือสื่อสาร และการฝึกอบรม จึงมีข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาคือ 1) ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนเครื่องมือที่จำเป็นต่อชุมชน หรือให้ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากเครื่องมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างรวดเร็ว โดยไม่ต้องมีขั้นตอนมากนักในกรณีที่เกิดปัญหาน้ำท่วม และ 2) ให้มีคณะทำงานร่วมกันในระดับตำบล ระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานป้องกันสาธารณภัย เพื่อประสานงานในการป้องกันภัยและช่วยเหลือได้ทันท่วงทีในกรณีที่เกิดปัญหาน้ำท่วม

ข้อค้นพบในครั้งนี้ สามารถกล่าวได้ว่าการที่จะพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำหังองคาพยพ ในพื้นที่ต้นน้ำกลางน้ำ และปลายน้ำให้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องสร้างระบบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาคประชาชน ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง โดยระยะแรกเริ่มจากการออกแบบพื้นที่ร่วมและการติดตามแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างต่อเนื่องแล้วค่อย ๆ ขยายความร่วมมือไปให้ครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ ทั้งระบบ ดังแสดงในภาพที่ 3 ดังนี้

ภาพที่ 3: การจัดการชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมในพื้นที่ต้นน้ำของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (Community Management Based on Participation in Headwaters of of Songkhla Lake Basin)

วิจารณ์ (Discussion)

ปัญหาในการจัดการบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีความแตกต่างกันระหว่างพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ นอกจากนี้ในแต่ละส่วนยังมีลักษณะสภาพปัญหาที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่แตกต่างกันไป การดำเนินโครงการวิจัยจึงเน้นการจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม โดยผู้เข้าร่วมเป็นตัวแทนชาวบ้านทุกตำบล รวมทั้งหน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาระหว่างกันและช่วยกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังจะเห็นได้จากภาพที่ 3 ที่สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการชุมชนในปัจจุบันจำเป็นต้องมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน และทุกภาคส่วนต้องมีความจริงใจที่จะร่วมมือกันอย่างจริงจังจึงจะสามารถพัฒนาแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้เกิดความยั่งยืน อันเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานแนวคิดตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่เรียกว่า “ระเบิดจากข้างใน” หมายความว่า การจัดการชุมชนที่แท้จริงจะต้องให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นหลักในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังนั้น ทั้งประชาชน/องค์กรชุมชน ผู้นำท้องที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน จะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาไปด้วยกัน สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการแบบมีส่วนร่วม (Participation Management) คือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ไขปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชน เน้นการนำความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนมาประยุกต์ใช้

ในการแก้ปัญหาร่วมกัน และสนับสนุนให้มีการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน (Erwin, 1976) โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการจัดการชุมชน ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 16 (1) และ 17 (1) ที่กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ส่งผลให้ทุกพื้นที่ของประเทศไทยในปัจจุบันอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องเป็น “เจ้าภาพ” ในการจัดการชุมชน สอดคล้องกับหลักการของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Theory) ได้กล่าวถึงความจำเป็นทางหน้าที่ 4 ประการ ได้แก่ 1) การปรับตัว (Adaptation) ระบบจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป 2) การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ระบบต้องกำหนดและตอบสนองต่อเป้าหมายหลัก 3) การบูรณาการ (Integration) ระบบต้องกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ และต้องจัดการกับความสัมพันธ์ของหน้าที่พื้นฐานอื่น ๆ และ 4) การธำรงรักษา (Latency/Pattern Maintenance) ระบบต้องธำรง รักษา พื้นฟู กระตุ้น สร้างและสนับสนุนแบบแผนทางวัฒนธรรมเพื่อให้ปัจเจกบุคคลสามารถรักษาแรงจูงใจไว้ได้ (Parsons, 1959) ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะผู้ควบคุมระบบของชุมชนท้องถิ่น ไม่อาจเพิกเฉยและปฏิเสธความจำเป็นตามหน้าที่สี่ประการข้างต้นถึงเวลาที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องปรับตัวเพื่อให้บรรลุตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย โดยใช้การบูรณาการความร่วมมือในรูปแบบต่าง ๆ และการธำรงรักษาไว้ซึ่งแบบแผนทางวัฒนธรรม จึงไม่อาจปฏิเสธความรับผิดชอบในการจัดการชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้งภาคประชาชน/องค์กรชุมชน ผู้นำท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน

บทสรุปและข้อเสนอแนะ (Conclusion and Suggestion)

จากผลการศึกษาเชิงเอกสาร พบว่า การดำเนินโครงการภายใต้แผนแม่บทพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาช่วงปี พ.ศ. 2550-2554 ได้ใช้งบประมาณมากกว่า 1,841.22 ล้านบาท ไม่นับรวมก่อนหน้านั้น ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักหลายท่านได้สะท้อนข้อมูลในเชิงประจักษ์ประจักษ์ว่า “...งบประมาณที่นำมาพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา หากนำมากรวมกันก็คงถมทะเลสาบสงขลาได้เต็มพอดี...” ในขณะที่โดยข้อเท็จจริงแล้วปัจจุบันสภาพแวดล้อมของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ยังคงเสื่อมโทรมลงไปทุกวัน สาเหตุสำคัญประการหนึ่งเกิดจากการบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ที่ขาดการเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบระหว่างพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ยังเป็นการบริหารจัดการที่แยกส่วนกัน ดังจะเห็นได้จากงบประมาณส่วนใหญ่มุ่งเน้นแก้ไขปัญหาในบริเวณพื้นที่ปลายน้ำเป็นหลัก (บริเวณตัวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและบริเวณโดยรอบ) ยังไม่สอดคล้องเชื่อมโยงไปยังพื้นที่กลางน้ำ (บริเวณตอนกลางระหว่างบริเวณโดยรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา กับบริเวณโดยรอบเทือกเขาบรรทัด) และพื้นที่ต้นน้ำ (บริเวณโดยรอบเทือกเขาบรรทัด) เมื่อโครงการวิจัยนี้ใช้วิธีศึกษาโดยจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม ระหว่างผู้นำชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ในพื้นที่ต้นน้ำทะเลสาบสงขลา จึงพบปัญหาที่ถูกมองข้ามไป 6 ประการ ได้แก่

ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาที่ดิน ปัญหาป่าไม้ ปัญหาน้ำเสียและขยะมูลฝอย ปัญหาหนี้สินนอกระบบ และ ปัญหาอุทกภัย ซึ่งการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ให้ลุล่วงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชน เพื่อให้เกิดการ “ระเบิดจากข้างใน” อันจะส่งผลให้ประชาชนมีความกระตือรือร้น ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบโครงการพัฒนาต่าง ๆ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผลประโยชน์หรือ ผลกระทบ และร่วมในการติดตามประเมินผลโครงการ ดังนั้นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากการศึกษา วิจัยในครั้งนี้ มีดังนี้

1. พัฒนาองค์ความรู้ที่สร้างให้เกิดความร่วมมือในการจัดการแก้ไขปัญหาในพื้นที่โดยเน้น องค์ความรู้ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจากชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐ ทั้งที่เป็นความร่วมมือ ในเชิงพื้นที่ได้แก่ ระดับตำบล อำเภอและจังหวัด และความร่วมมือในเชิงนิเวศวัฒนธรรมตามแนวลุ่มน้ำย่อย

2. เพิ่มสัดส่วนการสนับสนุนงบประมาณให้แก่โครงการที่มุ่งสร้างให้เกิดการบริหารจัดการร่วม ระหว่างชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาให้มากขึ้น เพื่อเน้นให้เกิด ประสิทธิภาพในการจัดการปัญหาในแต่ละประเด็นปัญหาอย่างยั่งยืน

3. ปรับรูปแบบการดำเนินโครงการต่าง ๆ ภายใต้อำเภอหรือลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาไปสู่รูปแบบ การวิจัยหรือการพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงาน ภาคีระดับพื้นที่เป็นหลัก

4. การก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ หรืออนุญาตให้มีการจัดตั้งโรงงาน ทั้งโรงงานอุตสาหกรรม การผลิตและอุตสาหกรรมเกษตร เช่น ฟาร์มเลี้ยงสุกรหรือไก่ ฯลฯ ควรมีการศึกษาถึงผลกระทบกับ ชุมชนใกล้เคียงและแจ้งให้ประชาชนทราบ หรือจัดตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างชุมชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และเจ้าของโรงงานเพื่อดำเนินการร่วมกัน

5. ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนากลไกความร่วมมือการจัดการความรู้สู่การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน มีดังนี้

5.1 ในระดับพื้นที่ตำบล ควรมีคณะกรรมการร่วมระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการมีคณะกรรมการร่วมจะนำไปสู่การพัฒนาที่นำพื้นที่เป็นตัวตั้งโดยการวางแผน พัฒนาพื้นที่ร่วมกันของทุกภาคส่วนและมีการติดตามประเมินผลการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

5.2 ในระดับลุ่มน้ำย่อย ควรมีการสนับสนุนให้มียุทธศาสตร์ความร่วมมือที่มาจากตัวแทนชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันการศึกษา เพื่อวางแผนการพัฒนาที่เชื่อมโยง ตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เกิดกระบวนการพูดคุยติดตามสถานการณ์ปัญหาและพัฒนาความรู้ สู่การแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

5.3 กลไกใหญ่ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา คือ คณะกรรมการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ควรปรับปรุง ให้มีผู้แทนที่หลากหลายสอดคล้องไปตามสาขาอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป โดยแบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ

กรรมการชุดใหญ่ที่มาจากผู้แทนชุมชน/ท้องถิ่น ผู้แทนจากสาขาอาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง และกรรมการชุดบริหารที่คัดสรรหรือคัดเลือกมาจากกรรมการชุดใหญ่ เพื่อบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

- กิตติพงศ์ ทรงรักษ์เกียรติ. (2549). *การประเมินการชะล้างพังทลายของดินในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาโดยแบบจำลองคณิตศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ไกรรพ พงศ์พิบูลเกียรติ. (2549). *การศึกษาการบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำของลุ่มน้ำสาขาทะเลสาบสงขลาโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จิรศักดิ์ ตั้งตราไพโรจน์. (2529). *อุปสรรคการเลี้ยงปลากระพงบริเวณทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: สถานีประมงจังหวัดสงขลา.
- เฉลิมพร ชูตรี. (2550). *วนเกษตรป่าชายเลนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนนอก*. สงขลา: วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีสงขลา.
- ทรงชัย สหวัชรินทร์. (2517). *การศึกษาชีววิทยาบางประการของกุ้งก้ามกรามในทะเลสาบสงขลาโดยการติดเครื่องหมาย*. ใน *รายงานผลการปฏิบัติงานทางวิชาการประจำปี 2516-1517*. สงขลา: สถานีประมง จังหวัดสงขลา.
- ธนาวัฒน์ รักษมณ, สุปานดี ฌณีโลกย์ และสมหมาย ชูช่วย. (2553). *การตรวจสอบคุณภาพน้ำคลองในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง*. พัทลุง: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ธีรฤดี ชียนนทร์. (2547). *การกำหนดพื้นที่ศักยภาพเพื่อฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นาถนเรศ อาภาสุวรรณ. (2552). *การศึกษาปัจจัยการเกิดน้ำท่วมเพื่อกำหนดพื้นที่เสี่ยงภัยน้ำท่วมด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และแนวทางป้องกันบรรเทาในบริเวณลุ่มน้ำย่อยทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก จังหวัดพัทลุง*. พัทลุง: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- นิธิ ฤทธิพรพันธ์ และคณะ. (2526). *ป่าชายเลนในบริเวณทะเลสาบ*. ใน *โครงการจัดทำเอกสารประมวลผลงานเกี่ยวกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- นุกูล อินทระสังขา, มาณี แก้วชนิด, ปนัดดา พรหมรักษ์ และธวัชชัย เทพนวล. (2546). *ปัญหาน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมชีวภาพในจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง*. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ประไพศรี ธรฤทธิ์. (2546). *การปนเปื้อนของสารปรอทในเนื้อปลาบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนล่าง*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ประมาณ เทพสงเคราะห์. (2554). *การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก*. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.

- ปริญญา สุขแก้วมณี. (2544). *สัณฐานวิทยาละอองเรณูของพรรณไม้บริเวณทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์. (2534). *ความชุกชุมและการแพร่กระจายของสัตว์น้ำบางชนิดในทะเลสาบสงขลา ตอนนอก*. สงขลา: สถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง จังหวัดสงขลา.
- ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์ และคณิต ไชยาคำ. (2526). *การศึกษานิเวศวิทยาในทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: สถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง จังหวัดสงขลา.
- ไพโรจน์ สิริมนตราภรณ์, สุชาติ วิเชียรสรรค์ และสุจิตรา กระบวนรัตน์. (2520). การศึกษาคุณสมบัติของน้ำทะเลสาบสงขลา. ใน *รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปี 2520*. สงขลา: สถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง จังหวัดสงขลา.
- ยงยุทธ ปรีดาลัมพะ และบุตรนิคม ละอองศิริวงศ์. (2540). การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพตะกอนดินกับสัตว์หน้าดิน. ใน *เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ฉบับที่ 3/2540*. สงขลา: สถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง จังหวัดสงขลา.
- รุจ ศุภวิไล. (2536). โครงการพัฒนาจัดสร้างระบบข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์-GIS จังหวัดสงขลา. ใน *เอกสารประกอบการประชุมระดมความคิดเห็นปัญหาและแนวทางการวิจัยเรื่องทะเลสาบสงขลา ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และริโมทเซนซิง ยางพารา ปาล์มน้ำมัน*. สงขลา: สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วรวิมล โลหะวิจารณ์. (2534). การรุกตัวของน้ำทะเลผ่านชายฝั่งเข้าสู่ทะเลสาบสงขลา. *วารสารสงขลานครินทร์* 13 (มีนาคม-เมษายน 2534): 189-194.
- วินัย แซ่จิว. (2543). *การศึกษาและสร้างรูปแบบจำลองทางกายภาพของกลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาเพื่อศึกษาผลกระทบอุทกภัยน้ำท่วมภาคใหญ่ 21-25 พฤศจิกายน 2543*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน). (2556). *กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. ค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2556 จาก <http://www.haii.or.th/>
- สนธิ อักษรแก้ว และคณะ. (2536). *ระบบนิเวศและการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง : การศึกษาเขตต่อเนื่องชายฝั่งทะเลสงขลาตอนนอกบริเวณคลองพะวงและคลองอู่ตะเภา*. ค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2556 จาก <http://natres.psu.ac.th/Abstract/index.htm>.
- สุธัญญา ทองรักษ์. (2546). *วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุนัน ฝาสุก. (2547). *การประยุกต์ใช้แบบจำลองเชิงตัวเลขสำหรับการไหลเวียนของกระแสน้ำและการแพร่กระจายความเค็มและตะกอนแขวนลอยในระบบทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุปาณี เลียงพรพรรณ. (2542). *การสำรวจทรัพยากรป่าไม้บริเวณลุ่มน้ำทะเลน้อย*. สงขลา: คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

- สมศักดิ์ มณีพงศ์ และมัทธิสมโต ชาโตชิ. (2537). ขนาดอนุภาคและองค์ประกอบเชิงแร่ดินเหนียวของ ตะกอนทะเลสาบตอนนอก. *วารสารสงขลานครินทร์*. 16 (มกราคม-มีนาคม 2537): 75-82.
- เสาวภา อังสุภาณี และ Yusho Aruga. (2538). *พลวัตของระบบนิเวศในทะเลสาบสงขลาตอนนอก*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อรวรรณ ทิศนุ่น. (2554). *ปัจจัยวิฤกฤติที่มีผลกระทบต่อการดำเนินการก่อสร้างเขื่อนป้องกันการกัดเซาะ ชายฝั่งทะเลในจังหวัดนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- Erwin, W. (1976). *Participation Management: Concept Theory and Implementation* Atlanta Ga: Georgia State University, 17-20.
- Parson, T. (1960). *Administrative Science Quarterly*. Effective of Size, Complexity and Ownership in Administrative Intensity. New York: Holt, Rinchart & Winston.
- Walt, G. (1994). *Health Policy: An Introduction to Process and Power*. London: Zed Books.

เอกสารอ้างอิงจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ (Translated Thai References)

- Aksonkaew, Sanit. et al. (1993). *Ecosystems and Coastal Resources: Continuing Study to the Outer Songkhla coast at Phawong canal and U Taphao canal bounding*. Retrieved August 29, 2013, from Website <http://natres.psu.ac.th/Abstract/index.htm>. (In Thai)
- Angsuphanit, Saowapha. & Aruga, Yusho. (1995). *The dynamics of the ecosystem in the Outer Songkhla Lake Basin*. Songkhla: Prince of Songkla University. (In Thai)
- Arkarsuwan, Nartnaret. (2009). *Study of flood factors to identify flood hazard areas with geographic information system and preventive measures in the sub basin of Songkhla Lake Basin on the west of Phatthalung Province*. Phatthalung: Thaksin University. (In Thai)
- Chusri, Chaloepporn. (2007). *Mangrove agroforestry farming in the Outer Songkhla Lake Basin*. Songkhla: Songkhla Agriculture and Technology College. (In Thai)
- Hydro and Agro Informatics Institute. (2013). *Songkhla Lake Basin*. Retrieved August 29, 2013, from Website <http://www.haii.or.th/> (In Thai)
- Intrasangka, Nugul., Kaewchanit, Manee., Promrak, Panadda. & Tepnual, Thawatchai. (2003). *Waste water from industrial plants in Songkhla and Phatthalung*. Songkhla: Thaksin University. (In Thai)
- Liangpornpan, Supanee. (1999). *Survey of forest resources in Thale Noi Lake Basin*. Phatthalung: Faculty of Science, Thaksin University. (In Thai)

- Lohavicharn, Warravut. (1991). The penetration of sea water through the shore into Songkhla Lake Basin. *Songklanakarın Journal*, 13(March–April 1991): 189-194.
- Maneepong, Somsak. & Chatoshi, Massumoto. (1994). Particle size and clay mineral composition of sediment of the Outer Lake Basin. *Songklanakarın Journal*, 16 (January–March 1994): 75-82.
- Phasuk, Sunan. (2004). *Application of numerical modeling for the flow of water and spreading salinity and suspended sediment in Songkhla Lake Basin system*. Bangkok: Chulalongkorn University. (In Thai)
- Pongpiboonkiat, Krirop. (2006). *Invasion of headwaters area study of the Songkhla Lake Basin by Geographic Information System*. Bangkok: Kasetsart University. (In Thai)
- Preedalampa, Yongyut. & Laongsiriwong, Bhutnicom. (1997). Changes in the relationship between sediment quality and benthic fauna. In *academic documents of National Institute of Coastal Aquaculture vol. 3/1997*. Songkhla: National Institute of Coastal Aquaculture, Songkhla. (In Thai)
- Rakkamon, Tanawat., Maneelog, Supandee. & Chuchuy, Sommai. (2010). *Canal water quality monitoring in Pa Phayom district, Phatthalung*. Phatthalung: Thaksin University. (In Thai)
- Ritthipornpan, Nithi. et al. (1983). Mangrove forest in the lake. In *Project to prepare a document on the Songkhla Lake Basin*. Songkhla: Prince of Songkla University. (In Thai)
- Saejiuy, Winai. (2000). *Study and create physical models of U Taphao canal lake to study the impact of flooding in Hat Yai floods, November 21-25, 2000*. Songkhla: Prince of Songkla University. (In Thai)
- Sahawatcharin, Songchai. (1974). Some biology studies of Giant Malaysian prawn in Songkhla Lake Basin by marking. In *Annual Performance Report 1973-1974*. Songkhla: Songkhla Fisheries Station. (In Thai)
- Shiyanon, Teerawut. (2004). *Determining potential areas to restore wetlands in Songkhla Lake Basin*. Bangkok: Chulalongkorn University. (In Thai)
- Shongragkiat, Kittipong. (2006). *Land erosion assessment in Songkhla Lake Basin by mathematical models*. Bangkok: Kasetsart University. (In Thai)
- Sirimontraporn, Piroat. (1991). *The abundance and distribution of some species of fish in the Outer Songkhla Lake Basin*. Songkhla: National Institute of Coastal Aquaculture, Songkhla. (In Thai)

- Sirimontraporn, Piroat. & Chaiyakam, Khanit. (1983). *Ecology study in Songkhla Lake Basin*. Songkhla: National Institute of Coastal Aquaculture, Songkhla. (In Thai)
- Sirimontraporn, Piroat., Wicheansan, Suchart. & Khrabuanrat, Sujittra. (1977). Study of properties of Songkhla Lake Basin. In *Annual Performance Report 1977*. Songkhla: National Institute of Coastal Aquaculture, Songkhla. (In Thai)
- Sukkaewmanee, Parinya. (2001). *Morphology of pollinators of plants in Thale Noi area, Phatthalung Province*. Songkhla: Prince of Songkla University. (In Thai)
- Suppawilai, Rut. (1993). Project for development of natural resources and environment information system by Geographic Information System-GIS, Songkhla Province. In *documentation brainstorming, problems and research guidelines on Songkhla Lake Basin, geographic information system and remote sensing rubber, palm oil*. Songkhla: Research and Development Office, Prince of Songkla University. (In Thai)
- Tepsongkhro, Praman. (2011). *Sustainable Tourism Development of the West Songkhla Lake Basin Community*. Songkhla: Thaksin University. (In Thai)
- Thangtrapiroat, Jirasak. (1986). *The barriers to Giant Perch fish farming in Songkhla Lake area*. Songkhla: Songkhla Fisheries Station. (In Thai)
- Thitnun, Orrawan. (2011). *Critical factors affecting the construction of dams against coastal erosion in Nakhon Si Thammarat Province*. Bangkok: King Mongkut's University of Technology Thonburi. (In Thai)
- Thorarit, Prapaisri. (2003). *Contamination of mercury in fish fillets at Lower Songkhla Lake Basin*. Songkhla: Prince of Songkla University. (In Thai)
- Tongrak, Sutanya. (2003). *Evolution of land and forest utilization in the Songkhla Lake Basin*. Songkhla: Prince of Songkla University. (In Thai)